

Tornai József

Apám

Nehezen tudom eldönteni: szeretetre méltó volt-e az apám vagy sem. Vadság, idegesség éppúgy jellemezte, mint a kedvesség, a családja iránti föltétlen odaadás. Még egy tulajdonság vonzott hozzá és vívta ki csodálkozásomat: az állatok és a növények, virágok első rendű fontossága egész életében. Ez annál is inkább tetszett nekem, mert anyámban ezek az érzelmek csak eléggé átlagosan mutatkoztak meg. Némelykor arra gondoltam: mélységes Krisztus-imádata tette ilyen tartózkodóvá, hiszen a katolikus tanítás óvott minden világi dolog túlságos megbecsülésétől. Mindattól, ami elvonja az emberi lelket a Megváltótól, Istentől. Egy makacs pogány meg egy végletesen ájtatos apa-anya néha heves vitákat csiholó ellentétének tanúja voltam, míg fölnöttem. Apám az újságokon kívül alig olvasott valamit, könyvet biztosan nem, anyámnak viszont a Biblia állandó tanulmányozása, a szentek életének megismerése volt a mindene. Ő soha nem hiányozhatott a vasár- és ünnepnapi misékről. Apám megtette, hogy inkább a házunk előtti virágoskertet gondozta e helyett, vagy a szilva- és kajsziarackfákat, a szőlőt metszette. Azt nem mondhatom, hogy nem volt templomba járó ember. Elment ő is, hogy a papot meghallgassa. De szent éneket soha nem hallottam tőle, annál több gúnyos megjegyzést arra, amit a falunkbeli plébános prédikált. Mindig hűtötte anyám lelkesedését, sokszor megkérddezte tőle: „Te elhiszed ezeket a hazugságokat? Az a mienk, amit megeszünk, megiszunk, ezt tanuld meg végre!” Anyám ilyenkor sírva válaszolt: „Jaj, jaj, Gyula, elkárhozol! Könyörögj bocsánatért az Úrhoz!”

Apám tehát megátalkodott „pogány” volt, anyám meg, a ház urának szavai szerint, „szent asszony”.

Nem férhettek össze. Szenvedniük kellett egymás mellett, ahogy nekünk is, a két bátyámmal meg a nővéremmel, ha veszekedéssé fajultak a vitáik. Ilyenkor igyekeztünk eltűnni a házból, a testvéreim a szomszédba, barátokhoz menekültek, én ki a határba, az erdőkbe, a vadvizek mellé, gyakran az évek során összegyűlt fiúbanda vezéréként.

Apámnak még az is ellenére volt, ahogy anyám engem, mint a legkisebbet, a kedvencét, elhalmozott a gyöngédségével. Ez nem annyit jelentett, hogy ő nem dédelgetett; sőt büszke volt rám. Valamit megsejtett bennem, ami, úgy látszik, a többiekben nem volt meg. Ennek ellenére sok mindenért haragudott. Ő, mint volt huszár, még nyugdíjas vasutasként is szeretett iszogatni, mulatni, „danolni”. Nagy fájdalmat okozott neki, hogy ebbe sem anyámat, sem engem nem tudott

bevonni. Többnyire egyedül emelgette a kadarkás poharat, ahogy hangsúlyozni szokta, „egy-egy nyeletet az ember nyugodtan leereszthet a torkán, ettől még senki sem került a pokolra”. A nóták közt persze aligha fordult elő igazi népdal, pedig hallhatott ilyeneket otthon, a szülőfalujában, Devecserben. A „katonáéknál” tanult mődalokat vagy a rádióból, vagy honnan ráragadt operettdalokat, sőt néha még ócska pesti kuplékat is elfűjt egymás után keserves egymagában. Húsvétkor, karácsonykor, pünkösdkor még a közeli szomszédban lakó Gazsi cigánnyal is húzatta magának. Szerette a hálás, szolgálatkész Gazsit. Mind a ketten jól jártak: a tehetséges muzsikus is megkapta, ami neki járt, apámnak se kellett teljesen egyedül szomorkodnia.

Anyámnak persze éppen elege volt az ilyen ebéd előtti mulatozásból. Apám ilyenkor „fölköztött a garatra”, a terített asztalt aztán mindenestől lerántotta a földre. Hogy szerethettem volna az ilyen ünnepeket? Hogy is felejthettem volna el azt az újévet, amelyre csak a legnagyobb, szinte gyógyíthatatlan fájdalommal emlékezhetek vissza? Azon a téli napon az úgynevezett Táblás-hegyre mentünk síkirándulásra. A Táblás-hegy – a legnagyobb homokdomb Haraszi környékén – pontosan délre van tőlünk. Tíz-tizenketten indultunk a szikrázó hidegben. Negyven-ötven perc eszeveszett, káprázó roham után előttünk állt a „hegy”. A lapos, havas síkságból belenyilallt csodálkozó, diadalmas szemünkbe. S még volt annyi erőnk, hogy fölkanarogjunk ferdén, csigavonalban, itt-ott a botjainkkal segítve magunkon, a tetejére. Onnan néztünk föl a Napra, onnan a tiszta, fehér tájból hosszú sávokban kifeketéllő erdőkre. A Táblás-hegy aljában is volt egy nagy akácós; szálfák, csupasz fekete törzsek közé siklottunk le, mintha hazaérkeztünk volna. Leraktuk a cókánkunkat, a fölösleges holmit, ennivalós tarisznyát.

Siklottunk, ugrattunk, leszúrt botokat kerülgettünk délig.

Akkor le a selymes havú erdő védelmébe. Nagy tüzet raktunk, hogy minél előbb megehessük a szalonnát. Észre se vettük, hogy a szokottnál is hidegebb a levegő, a nap délutánba hajlik, majd szürkülni kezd. Tudtam, egykettőre ránk zúdul az alkony.

Rögtön indulnunk kell vissza, ha nem akarunk eltévedni! – kiáltottam a többieknek. Mire lecsúsztunk a lapályra, a még mélyebb vadvizek felől már köd hömpölygött. Lassan húzgáltuk a léceinket, toltuk a botjainkat. Fáradtak voltunk mindnyájan. Földerengett az első kis akácliget: jó irányban haladtunk. Laza sorban végül hazaérkeztünk. A Széchenyi utca sarkán már láttam a házunkat a ködben. Összeszorult a szívem. Tárva-nyitva ajtó-ablak. Kérdelem anyám, mi történt: „Apád összetört mindent, még a varrógépet is.” Nővérem hozzám simult. A konyhában ott ült apám a bora fölött. Már sajnálta, amit részeg dühében művelt.

És mégis föl kell tennem magamnak a kérdést: milyen ember volt az apám? És már a válasz előtt önvádszerűen érzem annak az igazságtalanságnak a súlyát, hogy milyen ritkán írtam róla, s amit elmondtam, milyen igen-igen kevés. Mert más is volt ő. Mikor nagybátyámék nem fogadták be, bár nem volt gyerekük, árván maradt unokabátyámat, ő azt mondta: „Ahol hatan jóllaknak, a hetediknek is jut kenyér.” A közös hadseregben egyszer igazságtalanul kikötésre ítélték. Apám két kézre fogta a csatos nyeregtartó szíjat, ráordított a szakaszvezetőjére: „Három lépést hátra, vagy rögtön szétloccsantom a fejit!” És megtörtént az a

valószínűtlen csoda, hogy a tárgyaláson a gróf, a százados neki adott igazat, és fölmentették.

És természetes, hogy mint leszerelt huszár, miután megjárta az orosz harctereket, a lovak voltak a mindenei. Téli estéken, míg hó paskolta a kisebbik szobánk ablakát, míg hajában sült krumplit ettünk a fagyos kolbászhoz és szalonnához, csak a lovakról, csak a fronton szerzett élményeiről mesélt. A nyomorról, mely még a devecserinél is mélyebb volt Oroszországban, a muzsikok között. Egyszer olyan súlyos helyzetbe került a IX-es huszárszázad, hogy lovaikat hátrahagyva, sebtiben beásták magukat, s így gyalogosként szálltak szembe az ellenséggel. „Tudjátok, mit gondoltam? – zított föl a hangja az emlékezéstől –, miért gyilkoljam én ezt a szegény muzsikot, hiszen nem is ismerem. És a levegőbe puffogtattam a karabélyommal” – mutatta a karjával a mozdulatot. „Tik nem tudjátok, hogy ott mekkora a sár, a lovak térdig süppedve szenvedtek benne.” „Az orosz gróf hintója is csak lassan vánszorgott, rázták a csöngőt a fullajtárjai, a parasztnak meg le kellett térdelniük, míg elhaladt mellettük.” Mikor a rádióból meghallottuk, hogy Hitler megtámadta az oroszokat, apám fölkiáltott: „Adolf, véged van, te nem tudod, mekkora ott a sár!”

Jósnak bizonyult.

A bátyja, József segítségével (neki már sikerült forgalmistaként elhelyezkednie a ferencvárosi állomáson), váltókezelő lett a pesterzsébeti teherpályaudvaron. Vasárnaponként vagy nagyobb ünnepeken gyakran vittem oda finom ebédet, hiszen 24 órás szolgálatban dolgozott. Ilyenkor büszkén mutogatta a különféle szerkezeteket, váltókarokat; ezek a látogatások izgalmas élmények voltak. Apám is örült, hogy együtt lehetünk, jókedvűen, mintha minden gondjától megszabadult volna, mentünk aztán fürödni a közeli szabad kikötő mellékágába. Szerette a vizet, s lassacskán, óvatosan engem is megtanított úszni. Így lettem aztán kamaszkomra a dunaharaszti Kis-Duna egyik, szinte mindennapi, vízi embere. Az is nagy esemény volt, amikor egyik télies kora reggelen apám egy kis pulikölyökkel állított be a szolgálat után. Én még az ágyban heverésztem, és szinte félálomban, mintha nem is volna igazi, ölelgettem magamhoz a csöppnyi szörgombolyagot. Betyárnál – mert így neveztük el később – aztán évtizedekre, míg első házasságomban Pestre nem költöztünk, semmi sem szerezhett állandóbb örömet számomra.

Már polgáriba jártam, sok közeli barátom volt a környéken, amikor apám váratlanul és hetekre eltűnt hazulról. Valami titok költözött az otthonunkba. Sem anyám, sem testvéreim nem voltak hajlandók elárulni, mi történt. Csak lassanként derült fény az igazságra: apám rosszul húzott meg egy váltókart, két teherszállítmány egymásnak futott, néhány kocsi csúnyán összetört. Szerencsére személyi sérülés nem történt, kivéve apámat, aki a blokkhából, a bajt látva, ideg-összeroppanást kapott. Emiatt került kórházba, szolgálatra alkalmatlanná nyilvánították, és nyugdíjazták.

Fizetése természetesen majdnem a felére csökkent, ezzel kezdődött el az igazán szegényes korszakunk. Anyámnak egyre nehezebben sikerült öt személyre főzni-sütni-mosni. Idősebbik bátyám már mint repülőszereelő elég jól keresett, sőt meg is nősült. A háborús viszonyok beköszöntével ez sem sokat könnyített a helyzetünkön. Kénytelenek voltunk a fűszeresnél, a hentesnél hitelben vásárol-

ni. Ruhát, cipőt, egyebet venni csak ritkán nyílt módunk. Anyám egyre többet panaszkodott, apám mind mélyebb apátiába merült. Az hiszem, szégyellte, hogy nem képes legalább olyan színvonalon ellátni a családját, mint annak előtte.

Látszólag, hangsúlyozom, csupán egy kifizetődő megoldás kínálkozott számára. Az utazás ingyenes lévén, nyilvánvalónak tűnt, hogy legjobb, ha mint más vasutasok, eljár Kiskőrösre, Csengődre vagy Szabadszállásra olcsó kadarkát venni, és itthon némi haszonnal eladni. Az első hónapokban ez a módszer be is vált, kialakult a szomszédságunkban az a vásárlókör, ahol apám el-eladhatott egy-két nagy demizsonos kadarkát. A beszerzési utakra némelykor én is elkísértem. A parasztok feleségei már az állomáson várták a jól ismert vasutasokat. Csalogattak aztán hol emez, hol amaz gazdához. Szabadon választhattunk, melyikhez megyünk. A lehető legkisebb, minél vastagabb falú pohárból kínálta az eladó a borát. Apám rendkívül ravasznak képzelte magát, s először mindig lekicsinyelte a kóstolót: „Hát ez ekkicsit savanyú, gazduram.” Mire az (tudva, mire megy a játék): „Ne tessék mán ilyet mondani! Nem hiszi el, mennyit vittek el ebből a hordóból is a tegnapi.” Így ment ez egy ideig, aztán vagy megegyeztek az árban, vagy nem. Ha nem, akkor másik házhoz állítottunk be a demizsonokkal. Nem volt nagy különbség a kadarkák között, végül egységre jutva fizettünk, indultunk vissza az állomásra. A gazdák általában taligára rakták a bort, mindkét fél úgy érezte, túljárt a másik eszén. Otthon lassanként elfogyott az áru, ha nem, a maradékot apám itta meg a szomszédban lakó komájával.

Egyszer aztán megtörtént a baj. Dunaharasztiin a szerelvény másik oldalán, a sötétben kellett leszállnunk, nehogy a vámosok meglássanak. Apám azonban hazafelé többet kóstolgatta a kadarkát, mint szokta, és sietségében nekiütötte a húszliteres demizsonot a lépcsőkorlátnak. Mire lekászálódunk a töltésről az utcára, már csak a csöpögő, kiürült vesszőfonat volt a markában. Fölemelte, rázogatta: nem volt segítség. Nincs reménytelenebb dolog egy üvegszilánkoktól csörgő demizsonroncsnál. Apám belevágta a közeli gödörbe, és legnagyobb megdöbbenésemre elkezdett sírni. Folytak a könnyei, mint előzőleg a bor. Különben is borszagú lett az egész köpenye. Így botorkáltunk haza üres kézzel. Anyám rögtön megértett mindent, amint beléptünk a konyhába, és persze jött a korholás, a szidalmak, hiszen ő is el volt keseredve. Amúgy sem tetszett neki ez az egész „nagyszerű” borüzletelés.

Én azonban megértettem valamit. Apámnak nem szemrehányásra, hanem minél nagyobb együttérzésre volt szüksége. Leültem a csizmás lábához, míg az ócska fonott székben kuporgott, és csak azt hajtogatta könnyei között, hogy ő nem hibás. És én tudtam: ez az egyetlen lelki orvossága. Szorongattam a kezét, és jobb meggyőződés ellenére százszor is azt bizonygattam: nem tehet a véletlen koccanásról, bárkivel előfordulhat, ha sebtében kell a meredek vonatlépcsőn leszállnia. Láttam, nagyon jólesik neki minden szó, amivel kimutattam, hogy „teljes szívvel” mellette állok. A terápia sokat használt: már nem vádolta magát, lassacskán megnyugodott, és bebotorkált a nagyszobába. Lefeküdt és elaludt. A félelmetes apát ezúttal először láttam valóságos, ijedt kisgyerekeknek. Rossz érzés volt, de ettől kezdve mindig igyekeztem a belátót játszani, mint ahogy meg is értettem nehéz, szinte már céltalanná vált életét.

Anyám haragudott rá, soha nem tudtak kiengesztelődni, érzéseik némelykor csak hajszálnyira különböztek a gyűlölettől.

Apám jó tartású, piros arcú, kis bajuszos férfi volt. Egy-két nyári-tavaszi hónap kivételével csizmát hordott, sőt paraszti, huszárkori szokásához híven még kapcát is tekert a lábfejeére. Nem tudott rászokni a zoknira, különben is azt állította, jobb az az úrias, kötött rongydarabnál. Folyton dolgozott, talált magának munkát a kertben, a ház körül. Kapált, ásott, trágyázta a különben elég sovány, homokos talajt. Minden tavasszal vett két süldőt, azokat hizlalta moslékkal, ételmaradékkal, kukoricával. Előtte a kép, ahogy nagy szeretettel vakargatja a szép lassan kövéredő disznókat.

Karácsony táján jött el az ő nagy napja. A böllér ledöfte a gyanútlan állatokat. Apám szalmával gondosan lepörzsölte a szőrüket. Anyám a vért eresztette jókora táliba. Sülve ettük meg a finom csemegét. Egész nap folyt a két hízó földolgozása szalonnává, kolbásszá, hússzeletekké, sonkává, üstben kisütött zsírrá. Én sajnáltam az állatokat, a ház nyitva-tárva, a kilincsek ragadtak a zsírtól. Nem maradt egyetlen meleg hely sem a házban. Ami apámnak az év legnagyobb ünnepe, nekem a legkínosabb napom volt. Bizony nem egyezett a természetünk.

Ahogy egyre több kínos ellentét is kiderült köztünk az évek során. Valóságos dühöt váltott ki belőle, mikor azt látta, hogy a kerti munka vagy a favágás helyett én egyfolytában olvasok. „Könyvből nem lehet harapnyi – kiabálta. – Elégetem a sok rohadt könyvet.” Az volt a szerencsém, hogy anyám megvédett: ő büszke volt a bennem élő tudásszomjra. Meg akarta tiltani, hogy cserkészetre járjak, szerrinte ott csak a napot lopjuk. A legvadabb ellenkezést a klasszikus zene hallgatása váltotta ki belőle. Egy alkalommal alig tudtam megakadályozni, hogy a falra szerelt rádiót földhöz vágja. Értettem én, hogy talán valamiféle kisebbségi érzés is dolgozik benne, s ha módom volt rá, el is kerültem az összetűzéseket. Csak hát engem nem lehetett megállítani a magam útján.

Sok baja volt hát velem, de sohasem vert meg, kivéve azt az egyetlenegy pofont, melyet egy egész napos csavargását kaptam tőle. Őt viszont azzal sújtotta a sors, hogy egyre többet kezdett inni. Anyámnak nem is egyszer kellett elküldenie érte a kocsmába. Egy alkalommal a kapuban álltunk, figyeltük, ahogy a szomszédos ivócimborájával jöttek fölfelé a dombon. Inkább dülöngélés volt az; s emlékszem anyám hangjára, amint azt mondja: „Nézd, ott jön apád mind a két oldalon!” És csakugyan. A két részeg hol az egyik, hol a másik járdán botladozott fölfelé. Néha el is estek, egymásba kapaszkodtak.

Ezek voltak apám utolsó évei.

Az ivás maradt, meg a magányos danolászások, de Csengődre, Szabadszállásra, Kiskőrösre már egyre ritkábban járt el. Gyorsan mutatkoztak rajta az öregedés jelei, ahogy anyámon is. Azt hiszem, akkoriban írtam ezt a verset (az utolsó három strófát):

*Görnyed az ól fölé szürke apám és
olvas anyám eper árnya alatt.
Arca a ráncok bronz hegye-ölgye,
csillog orrán a tört szemüveg.*

*S csillog fejükre a tejszínű felhő:
úszik a kékben, csont-néma hajó.
Végtelen ég. Anyám néha elájul.
Lába, ha ébred, már csak tapogat*

*ezen a földön. Apám keze puffadt.
Nézi s mutatja, hogy nézzem a bőrt.
Alkonyodik. A nap roncsain állnak:
leng az akác, inog és dül az árny.*

A Kis-Dunán hajógyár épült, és apám beállt oda éjjeliőrnek. Szinte naponta előfordult, hogy a vasúti átjárónál összetalálkoztunk: mentem munkába, ő meg hazafelé tartott, hogy kialudja magát. Nem volt jó bőrben, nem volt jó hangulatban. Sokat kínlódott a kiújuló visszérgyulladás miatt is. Kedvetlen, beteg ember lett. Egyszer-kétszer hosszabb-rövidebb időre befeküdt a MÁV-kórházba is: valami nem tetszett az orvosoknak a mája körül. Az ivást nem hagyta abba. Annál ritkábban mesélt már ezekben az években a huszárkóráról.

Egyik nap olyan rosszul lett, hogy mentőt kellett hívnunk. Következtek az alapos kivizsgálások. Az eredmény ijesztően rossz lett: májzsugorodás. Már egy hete bent feküdt, amikor még félelmetesebb hírral fogadott a kezelőorvosa. (Most egy addig sose hallott szakkifejezést írok le: szívbelhártyalob.) Már nem kelhetett föl a betegágyból. Anyám sírt a legközelebbi látogatáson. Nővéremmel együtt hallottuk az orvos véleményezését a folyosón: „Ilyen esetben már nincsen mód a gyógyításra.” Persze, hogy ezek után mindennap beutaztunk Harasztiról a Podmaniczky utcai kórházba. Apám állapota sajnos gyorsan romlott. Az utolsó délutánon, amikor még láthattuk, valamilyen előérzettől vezetve, igen-igen szeretett, dédelgetett unokáját, az első házasságomban született kislányunkat, Verát is magunkkal vittük. A piros kulikabátos gyerek, aki annyiszor ment át tőlünk a nagyszüleihez, nem volt hajlandó belépni a kórterembe. Úgy látszik, megérezte, amit mi aztán megláttunk: apám ágya már be volt deszkázva! Arca, feje tele a szepszis kiütéseivel. Nagyon szomorúan, könnyezve intett a kezével. Hirtelen az az érzés sejtett föl bennem, hogy az én mindig szigorú, büszke apám szegyélli magát előttem. Nem a felesége, a lánya előtt, hanem előttem.

Nem volt elég ereje beszélni. Mi sem tudtunk megszólalni. Közel hajolva néztünk rá a deszkák résein.